

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Цветана Благоева Чолова, Нов български университет, средновековна история, за придобиване на научната степен „доктор“ по професионално направление 2.2. „История и археология“, с кандидат Драгомир Пенев Гърбов.

Дисертационният труд на Драгомир Гърбов „Римски и ранновизантийски селищни модели в долината на Средна Струма (II в. Пр.Хр. – VII в. Сл. Хр.)“ е посветен на една недостатъчно застъпена в българската археологическа наука тематика, свързана с изследването и съставянето на модели на селищната мрежа на определен регион чрез прилагане на интердисциплинарен подход и новата методика на изследване на „археологическия ландшафт“. Това предполага очертаване на селищната структура на избрания ареал не само като градска среда, но и описване на малките селищни обекти, като села, малки крепости, вили, инфраструктура, пътища и пр., които по-рядко попадат в обсега на изследователския интерес. Така се пресъздава пълната картина на заселването и точна археологическа карта на даден регион през различните периоди, влиянието на географската среда, културно-историческите, икономическите и демографски процеси.

Изследването обобщава резултатите от участие на автора в терените и археологически проучвания на експедиция „Струма“ 2009-2012 г. в региона на Средна Струма на Археологическия център за интердисциплинарни технологии за документация и интерпретация на паметници на културно-историческото наследство (ARCITEC) на Нов Български университет, в сътрудничество с НАИМ БАН, РИМ Благоевград и АМ в гр. Сандански. Интерпретират се и данните от предишни археологически, етнографски, геоложки и пр. проучвания на този регион.

Конкретният ареал на изследването е ограничен в рамките на проучванията на експедицията и обхваща северните части на долината на Средна Струма между градовете Сандански и Кресна, включително и Кресненското дефиле. Този регион не включва големи градски структури, а предимно малки селища и археологически останки от неидентифицирани обекти, което е в съответствие с концепцията на автора за важността на всеки един артефакт за изграждане на цялостна представа за живота на това място. Избраният критерий за очертаването на границите на този регион е природо-географски, но отчита редица други фактори, като демографски, културно-

исторически, политико-административни и пр., необходими за да се изгради модел на селищното развитие.

Историческият период на изследване (II в. Пр.Хр. – VII в. Сл. Хр.) обхваща началото на римското владичество от създаването на провинция Македония (авторът датира това събитие през 146 г. Пр. Хр.) до VII в. Сл. Хр. Отбелязани са няколко под-периода, които се отличават по промяната на административната структура и съответно на начина на живот в областта, като е взета за основа Егейската хронология на Римската епоха: Ранноримски период - от 146 г. Пр. Хр. до 14-16 г. Сл. Хр., когато е променена административното деление на Балканите и е създадена провинция Мизия, Средноримски – до кризата в империята през III в. - Късноримски – до окончателното разделяне на империята при синовете на император Теодосий Велики, Ранновизантийски период – от основаването на Източната империя до прекъсване на селищното присъствие в долината през VII в. Приложен е административно-политически критерий за обособяване на тези периоди, когато животът в района се променя. Авторът приема за началото на Източната Римска империя ранния V в., макар че официалното разделяне на империята става през късния IV в. - 395 г., след смъртта на Теодосий I. На много места след това в текста и в приложенията тези хронологически граници неминуемо се разширяват, като се съпоставят с данни от предишни и следващи исторически етапи от праисторията до Средновековието и Османския период.

Дисертацията съдържа: предговор, въведение, четири глави: „Физически ландшафт“, „Исторически ландшафт“, „Анализ на археологическите данни“, „Синтез – археологически ландшафт“, заключение и библиография на цитираната литература. Към основния текст са разработени в самостоятелни книжни тела и приложени „Картен албум“ и „Каталог“. Представена е Справка за научните приноси на автора, Справка за публикациите и разработките по темата и Справка за получените стипендии и награди.

Основната цел на дисертационния труд е формулирана точно и отговаря на замисъла на автора да изгради диахронна реконструкция на селищната система, пътната мрежа, моделите на земеползване и административното деление на този регион. Стремешът му е да допринесе за създаването на методология за интерпретация и обобщаване на резултатите от археологически проучвания на селищни системи от избрания период.

Авторът определя 5 основни задачи, чрез които да осъществи поставената цел на изследването – анализ на околната среда, историческите и етнографските процеси, уточняване на хронологията и типологията на археологическите паметници, прилагане на интердисциплинарни методи на изследване, анализ и обяснение на регистрираните процеси и дискуссионни въпроси.

Във въвеждащата част са предложени дефиниции на основните понятия и термини използвани от автора. Разгледано е създаването на нови научни дисциплини в археологията, приложени в дисертацията, като „археология на селищни модели“, в която са представени двете главни научни школи – немска и англосаксонска, учените и тезите, които обосновават, периодите на обосноваване на изследователския обект и методи. Терминът и създаването на научната дисциплина „археология на ландшафта“ е представен чрез критичен анализ на водещите научни школи – немска, англосаксонска и американска, направленията на изследване, интердисциплинарност и съчетаване на изследователските подходи на различни хуманитарни, социални и природни науки.

Докторантът познава и интерпретира основните изследвания на чуждестранните научни школи и публикации на чужди и български учени, като представя основните идеи от времето на тяхното възникване и разпространение до днес. Конкретно за изследователския обект на дисертацията е представено подробно историографско описание на провежданите до този момент археологически проучвания на региона. Авторът анализира критично публикациите и резултатите от теренни обходи и разкопки на отделни обекти. Историографският преглед е разширен до пределите на долината Струма, не само за северната и част, която е предмет на дисертационния труд. Констатациите за състоянието на проучванията по този въпрос са обективни, коректни и съдържат както критики и несъгласия с интерпретацията и заключенията на отделни автори, така и оценка на извършеното от предишните изследвачи на региона.

Провежданите на територията на днешна Гърция и Източното Средиземноморие археологически изследвания и проекти, където се прилагат модерните методи на теренни проучвания на „ландшафтната археология“ и „теренните археологически обходи“ са източник на теоретични и приложни модели и примери за структуриране и интерпретации на представения дисертационен труд. Избраната методология и методика на изследване отговаря на съвременните достижения в тази научна област и способстват за осъществяване на поставените цели и задачи на изследването.

Докторантът е разработил своята работа в резултат на самостоятелно теренно проучване в рамките на експедицията, събиране на емпирични данни, тяхното локализиране, анализ и описание на селищната система на района.

Данните, емпиричният материал от археологическото обхождане и проучване на региона и географските характеристики на долината на Средна Струма са изложени в двата каталога, приложени като самостоятелни книжни тела към текстовата част на изследването - „Картен албум“ и „Каталог“. В рамките на експедицията от 2009-2012 г. са регистрирани и документирани общо 112 археологически обекта от избрания период.

Географските особености на региона, които според приложената методология от автора имат основно значение за човешкото присъствие и вида на селищната система са разработени теоретично в гл. 1 „Физически ландшафт“, и карти в приложения „Картен албум“. Природо-географската характеристика разглежда релефа, почвите, водните ресурси, растителност, климат и промените през II -VII в. В обобщение се посочва влиянието на природо-географската среда за аграрния облик на региона през изследвания период, като според автора наличните данни не са достатъчни за да се направи разлика за прилагането на присъщото на римския период интензивно земеделие, а по-скоро се регистрира приемственост с предишните и следващи периоди.

„Историческият ландшафт“ проследява съдбата на региона, на промените в селищното, административното устройство и демографията на долината на Средна Струма през един продължителен период от 800 години, когато тя е в границите на Римската републиканска и имперска система до прекъсването на интензивния селищен живот през VII в. Авторът разглежда критично дискусиите за името, локализацията и характера на региона и на големите градове в историческите извори и становищата в историографията. Уточнява се хронологията на промените в административната принадлежност на долината в рамките на римската провинциална организация с оглед на отражението им върху развитието на селищната мрежа и населението.

Основните приноси на изследването са разработената нова методика и изградения модел на археологическо проучване на селищни системи чрез пространствен анализ Географско информационна система (ГИС), интерпретация на обектите и прилагане на съвременните методи и достиженията на различни по характер науки – природни, хуманитарни, социални и технически. Създадената нова методология на основата на конкретния обект на дисертацията е приложима и за други изследвания.

За осъществяването на тази цел е направено специално ГИС приложение, основано на издирените и систематизирани археологически материали от проучването, анализирано и обобщено в два теоретични модула, които са разработени за първи път в българската археология и имат универсално приложение.

Авторът се отнася изключително коректно към съставянето на базата данни, с които разполага изследването и дава обективна преценка на намерения при теренното обхождане материал, без да прибегва до прибързани хипотези и заключения. Представена е класификация на обектите и е съставена типологична схема от четири функционални категории, характерни за проучваната територия – селища (най-голямата група обекти), некрополи, светилища и инфраструктура, както и „находища от неопределен тип“.

Пространственият анализ е най-подробно разработената част от изследването, като включва описание на общотеоретичната парадигма на ГИС анализа и конкретното и приложение в настоящата работа. Това е необходимо за осъществяването на основните цели на анализа – създаването на „Модел за идентифициране на броя, границите, ядрата, перифериите и диахронните пространствени изменения на селищните структури“ и „Анализ на притегателните зони“. При регионалното проучване докторантът прилага алгоритъма на Сойберс за анализ на притегателните места, на основа на съотношението „център-разстояние“ за първи път в българската археология и в световната изследователска практика. Създаването на тези нови модели и въвеждането на новите аналитични методи ще имат приложение и в бъдещите археологическите изследвания.

В стремежа си да поясни тези нововъведения авторът описва с големи подробности техническите параметри на ГИС анализа и на използвания софтуеар, което ще бъде полезно за бъдещите изследвания и в по-широки мащаби, но излиза извън рамките на конкретния, сравнително скромно обект на изследването. Това не е недостатък на труда, а по-скоро желание на автора да изясни в детайли своя принос, и би било добре да посвети отделна публикация на тази част, която да послужи като ръководство за нови проучвания. Авторът отбелязва в заключението, че темата може да бъде разгърната изцяло след системни археологически разкопки.

Дисертационният труд съдържа теоретични обобщения и редица приносни решения, които са ясно формулирани в автореферата. За първи път в българската археология са създадени нови модели и методи на анализ на диахронно изследване на

селищни системи от Римския и Ранновизантийски периоди в един отделен регион, които могат да бъдат приложени и в други изследвания с подобна проблематика и за други периоди. Приложенията към дисертацията „Каталог“ и „Картен албум“, са съставени чрез най-новите методи в археологията и са незаменими при бъдещи проучвания на региона на Средна Струма.

Докторантът е публикувал части от проучването си в три самостоятелни статии и три научни съобщения в съавторство. Получил е специална награда за най-добра постерна презентация на 3-та международна конференция по ландшафтна археология в Рим през 2014 г. Има публикации под печат и в подготовка за издаване в престижни български и чужди научни издания.

Докторантът притежава много добра езикова подготовка, както и задълбочени знания по специалността. Познава богатата научна литература по проблема в детайли и прилага най-новите достижения в археологията, като ги доразвива в българската изследователска среда. Той има потенциал и възможности да се изгради като един много добър учен в областта на археологическите изследвания.

Постиженията в представения дисертационен труд и качествата на кандидата за бъдеща научна и изследователска работа заслужават висока оценка, поради което предлагам на почитаемото жури да присъди на Драгомир Гърбов образователната и научната степен „доктор“ по професионално направление 2.2. „История и археология“

17. 08. 2015 г.

Рецензент:

